

Makalenin Türü/ Article Type : Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi/ Date Received : 12.10.2024
Kabul Tarihi/ Date Accepted : 05.12.2024
Yayın Tarihi/ Date Published : 31.12.2024
Yayın Sezonu/ Pub Date Season : Güz/ Autumn

Çağdaş İslâmî Oluşumlar Temelinde Süleyman Hilmi Tunahan ve Talebeleri*

Hasan GÜMÜŞOĞLU**

Anahtar Kelimeler:

Çağdaş İslâmî
Oluşumlar,
Süleyman Hilmi
Tunahan,
Âlim,
Şeyh,
İslâmî Eğitim

ÖZ

Osmanlı'nın son dönem meşâyih ve ulemâsından olan Süleyman Hilmi Tunahan'ın tedris ve irşad metodunda, dinî ilimleri tahsile ve öğrenilen ilimlerle ihlaslı bir şekilde amele ehemmiyet verilmiştir. Tunahan, 1924 yılında medreselerin kapatılmasıyla birlikte Kur'an kurslarının faaliyetlerine resmen izin verilen 1950 yılına kadar dinî eğitimin imkânsız olduğu dönemde büyük engellere rağmen talebe okutmaya devam etmiştir. Bu sebeple o, Kur'an-ı Kerim ve Arapça esaslı İslâmî ilimleri öğretme ve mane'î irşad vazifesini sürdürmekle temayüz etmiştir. Aralarında Kur'an kursu hocası, imam, vaiz ve müftüünün bulunduğu yüzlerce talebe yetiştiren Süleyman Efendi'nin talebeleri, onun vefatından sonra talim ve irşad faaliyetlerini devam ettirmişlerdir. Süleyman Efendi'nin talebelerinin bazı sıkıntı ve zorluklarla beraber Kur'an kurslarıyla başlayıp talebe yurtlarıyla yaygınlık kazanan ve sonraki dönemde kreş, anaokulu ve özel okul gibi farklı mekânlarda yapılan tedris ve irşad faaliyetlerini devam ettirdikleri görülmüştür. Bununla birlikte çağımızda Müslümanlar üzerinde derin tesirleri olan Süleyman Efendi ve talebeleri hakkında yeterli çalışma bulunmadığından konunun bir makale formatında ele alınmasına ihtiyaç duyulmuştur.

Suleyman Hilmi Tunahan and His Students on the Basis Islamic Movements

Keywords:

Contemporary Islamic
Movements, Suleyman
Hilmi Tunahan,
Sheikh,
Scholars,
Islamic education

ABSTRACT

It can be said that there are not enough studies about Suleyman Hilmi Tunahan, one of the last period Ottoman sheikhs and scholars who carried out scientific and spiritual activities in different countries of the world, especially in our country, and his students. After the closure of the madrasahs in 1924, Suleyman Afendi also gave private lessons in spite of many difficulties and impossibilities to the students he found during the period when all kinds of religious education were prohibited until 1950 when the Quran Courses were officially allowed. Suleyman Afendi and his disciples' efforts to serve without getting involved in ideological and political events both domestically and internationally. The activities of Suleyman Afendi and his disciples can be considered as a service movement providing basic Islamic knowledge and teaching the Qur'an from the period and conditions where religious education was deemed impossible until today, without confronting the issues and people of the country they are in.

* Bu çalışma şu adreste belirtilen sempozyumda sunulan bildiriden üretilmiştir: "Mâverâünnehir'den Anadolu'ya Akan Nehir: Nakşibendilik ve Nakşibendî-Müceddidî Şeyhi Süleyman Hilmi Tunahan". International Euroasia Congress on Scientific Researches and Recent Trends XII. (ss. 1029-1055).

** Prof. Dr., Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, hasgumus@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0836-4031>

1. GİRİŞ

Son devir Osmanlı ulemâsından ve Nakşibendiyye/Müceddidiyye meşâyihinden olan Süleyman Hilmi Tunahan (1888-1959), 1924 yılında medreselerin kapatılmasından sonra pek çok sıkıntı ve imkânsızlıklar içinde dinî tedris ve irşada devam etmekle temayüz etmiştir. Süleyman Efendi, dinî eğitimin yasak olduğu bu dönemde Kur'an-ı Kerim ve Arapça esaslı İslâmî ilimleri öğretme ve manevi irşad vazifesini sürdürerek Kur'an kursu hocalığı, imamlık, vaizlik ve müftülük gibi resmi vazifeler alan ya da fahri olarak din hizmetlerini devam ettiren yüzlerce talebeler yetiştirmiştir. Bu sebeple 1958 yılında İmam-Hatip okulları mezunlarını verinceye kadar dinî vazife yapanların sistemli olarak yetiştikleri tek yer büyük kısmı Süleyman Efendi'ye bağlı olan Kur'an kursları olmuştur (Kirman, 2006, 159-164).

Süleyman Efendi, İslâmî ilimlerin her birine ait genel kabul gören ve asırlardır medrese müfredatında yer alan kitapları okutmuş ve onun bu usûlünü talebeleri de devam ettirmiştir. Ehl-i Sünnet ve Cemâat mezhebinin esaslarından taviz vermeksizin tedris faaliyeti yürütmekle tanınan Süleyman Efendi, aynı zamanda Nakşibendiyye/Müceddidiyye şeyhi olarak irşad faaliyetinde bulunmuştur. Günümüz Türkiye'sinde *Çağdaş İslâmî Hareketler* başlığında incelenen dinî oluşumların çoğu kendilerini Osmanlı'dan tevarüs edilen bazı tarikatlarla irtibatlandırmaktadırlar. Bu tarikatlardan olan Nakşibendiyye/Müceddidiyye'nin Bağdat ve Buhara/Mâverâünnehir tariki olmak üzere iki ana kolundan bahsetmek mümkündür. Bağdat kolunu, kendilerini Şeyh Abdullah Dehlevî'nin (öl. 1240/1824) halifelerinden Mevlâna Hâlid-i Bağdâdî'ye (öl. 1242/1827) nispet eden şeyhler oluşturmaktadır. Nakşibendiyye/Müceddidiyye tarikatı ise Abdullah Dehlevî'nin kendinden sonra yerine bıraktığı Ebû Saîd Sâhib (öl. 1250/1835) vasıtasıyla devam etmiştir. Süleyman Efendi'nin mürşidi olan Özbek asıllı Şeyh Salâhüddîn b. Mevlânâ Sirâcüddîn'in (öl. 1328/1910) bu silsilede yer alması sebebiyle Nakşibendiyye/Müceddidiyye tarikatının Buhara/Mâverâünnehir tarikinin Süleyman Hilmi Tunahan tarafından devam ettirildiği görülmektedir.

Türkiye'nin yanı sıra yurtdışında da etkin faaliyette bulunan Süleyman Efendi ve talebeleri, daha çok din sosyolojisi ve eğitimi alanında bazı makale (Afacan-Çağlar, 2015, 609-620; Çağlar, 2016, 1-9) ve tezlere (Kaçar, 1994; Çakmak, 2013) konu olmuştur. Çağdaş İslâmî oluşumlar bağlamında ise yeterli akademik çalışmanın olduğunu söylemek mümkün değildir. Daha önce tarafımızca yazılan ve "*İslâmî İlimler Temelinde Süleyman Hilmi Tunahan'ın Tedris ve İrşad Hareketi*" başlığını taşıyan makalemizde (Gümüsoğlu, 2024, 143-158) Süleyman Efendi'nin tedris ettiği dersler ve irşad faaliyetinin özellikleri ele alınmıştır. Bu çalışmamız ise Süleyman Efendi ve talebelerinin faaliyetlerinin temel niteliklerini, gelişim sürecinde ortaya çıkan şartları, yapılan eleştirileri ve bu eleştirilere verilen cevapları incelenmeye yöneliktir.

2. SÜLEYMAN EFENDİ'NİN İLİM VE İRŞAD HAYATI

Osmanlı Devleti'nin Silistre vilayetinin Ferhatlar köyünde dünyaya gelen Süleyman Hilmi Tunahan (öl. 1888-1959) ilk tahsilini babasında yapmıştır. Hocazâdeler olarak tanınan ailesinin ataları, Fâtih Sultan Mehmed Han tarafından kız kardeşi ile evlendirilen ve Tuna Hân'ı olarak tayin edilen Seyyid İdris Bey'e dayanır. Süleyman Efendi, "Tunahan" soyadını almakla birlikte küçük yaşta vefat eden oğlu Fâruk'a nispetle *Ebu'l-Fâruk*, memleketine nispetle de *Silistrelî/Silistrevî* olarak da tanınmıştır. Satırlı Medresesi'nde ve Silistre Rüşdiyesi'nde tahsilini bitiren Ebü'l-Fâruk Süleyman Efendi, 1907'de İstanbul'a gelerek Fatih dersiamlarından Bafra Ahmedi Hamdi Efendi'nin ders halkasına katılmış ve 1914 senesinde birincilikle icazet almıştır. Ardından Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi, Kısım-ı Âli, üçüncü sınıftan başlayıp buradan da Eylül 1916'da mezun olmuştur. Daha sonra ismi Süleymaniye Medresesi olan Medresetü'l-Mütehassisin'in tefsir ve hadis kısmında ihtisasını (doktorasını) yaparak 1919'da birincilikle mezun olan Süleyman Efendi, ayrıca *Medresetü'l-Kuzât*'ta (İslami Hukuk Fakültesi) okuyup onu da derece ile bitirmiştir. Böylece devrinin en yüksek eğitim kurumlarında dinî ilimlerini

tamamlayan Süleyman Efendi, hem dersiam (profesör) hem de kâdî (yüksek hâkim) olma ehliyetini elde etmiştir. (Öngören, 2012, 41/376; Kısakürek, 1970, 212)

16 Eylül 1959 tarihinde İstanbul'da Kısıklı'daki evlerinde vefat eden Süleyman Efendi'nin hayatında basılan eseri olan *Elifbâ*, "*Kur'ân Harf ve Harekeleri, Kur'ân-ı Kerîm'i En Kısa Zamanda Okumayı Öğreten Yepyeni Bir Tertip ve Usûl*" ismini taşımaktadır. 1958 yılından itibaren milyonlarca adet basılan "*Elifbâ*" cüzü, insanların kısa zamanda Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenmesine vesile olmakla tanınmıştır. Ayrıca Süleyman Hilmi Tunahan'ın, "*Risâle-i Kibrî-i Ahmer ve Risâle-i İksîr-i Ulum ve Ma'rîfet*" ile "*Mektuplar ve Bazı Mesâil-i Mühimme*" isimini taşıyan eserlerinin olduğu ifade edilmiştir (Ufuk, 15 Haziran 1979, 8; Dağılma, 2023, 66). Bazı kısımları 20 Eylül 1978 tarihinde Ufuk gazetesinde neşredilen bu eserler daha sonra matbu hale getirilmiştir.

Bazı mektuplarda 1341 (1923) ve benzeri tarihlerin yer aldığı (t.y. 31) söz konusu risaleler, Süleyman Efendi'nin ilk müntesiplerinden Biletçi Mehmet Efendi (Akçaloğlu) (öl. 1959) ve Mehmet Aksoy (öl. 1978) başta olmak üzere pek çok talebesi tarafından el yazısıyla çoğaltılıp dağıtılmıştır. Bu eserlerin 1930'lu yıllarda Süleyman Efendi'nin rahle-i tedrisinde bulunan Refik Akçaloğlu, Mustafa Çırpanlı ve Mustafa Arıkan gibi talebeleri tarafından el yazısıyla çoğaltılan pek çok nüshası, Fazilet Neşriyat Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Nadir Eserler Bölümü No: 001). Söz konusu risale ve mektuplar, İmâm-ı Rabbânî'nin *Mektûbât*'ı başta olmak üzere önceki kaynaklarında yer alan Nakşibendiyye/Müceddidiye tarikatının usûl ve erkânı ile bunları yerine getirmenin faziletine dair bilgileri ihtiva etmektedir. Tunahan'ın ilgili eserleri yazıp talebelerine yazdırmasının ötesinde bunların Süleyman Efendi'ye nispet edilerek okunmaya devam edilmesi, Süleyman Hilmi Tunahan ve talebelerinin Nakşibendiyye/Müceddidiye istikametinde bir irşad ve tedris faaliyeti yürüttüklerini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Hayatında fazlaca eser telif etmeyen Süleyman Efendi'ye neden kitap yazmadığı sorulduğunda şöyle cevap vermiştir:

"Selefin mum ışında yazdığı paha biçilmez hazine misali eserlerin toprağa gömülerek çürüdüğünü, bakkallara satıldığını, çöplüklere atıldığını ve bir kısmının da kütüphane raflarında tozlanıp çürümeye terk edilmiş olduğunu gördüm. Medreseleri kapanmış, yazısı değiştirilmiş, din ilimleri yok olmaya yüz tutmuş bir zamanda kitap yazmaktansa yazılan ilmî eserleri anlayarak anlatacak ve ilmi sâırdan sadra indirip yaşatacak talebe, yani canlı kitap yetiştirmeyi daha lüzumlu buldum." (<https://tunahan.org/hayati/eserleri/>)

Süleyman Efendi, 1907-1908 senelerinde İstanbul'da medrese tahsiline devam ederken Nakşibendiyye/Müceddidiyye silsilesinden Salâhaddin Sâkıb b. Mevlânâ Sirâcüddîn'e intisap etmiştir. Dede ve babası vasıtasıyla Nakşibendiyye/Müceddidiyye tarikatına intisabı olan İbn Mevlânâ Sirâcüddîn, ayrıca Medine'de yaşayan Nakşibendiyye/Müceddidiyye şeyhi Muhammed Mazhar'a (öl. 1301/1883) intisap etmiş (Salâhüddîn Sâkıb, Mâkûlât, 57b.) ve onun vefatından sonra Nakşibendiyye silsilesinin şeyhi olmuştur (Eyüb Kârî, 1937, 13). Şeyh Mevlânâ Sirâcüddîn, hac yolculuğu vesilesiyle birkaç kez İstanbul'a gelip irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. Süleyman Efendi'ye icazet veren ve kendilerinde vaki olan tecelliyatın büyüklüğünden dolayı onu İmâm-ı Rabbânî'nin rûhâniyetine teslim eden (Emre, 2016, 19; Kısakürek, 1970, 214) Mevlânâ Salâhüddîn, 1910 yılında bugün Kırgızistan sınırları içinde bulunan Oş şehrinde vefat etmiştir (Tosun, 2019, 492).

Mâverâünnehir bölgesinde asırlardır Hanefî-Mâtürîdî-Nakşibendî din anlayışının hâkim olduğuna dikkat çeken Kırgızistan baş müftüsü Çubak Hacı Calilov (1975-2020), bölgede faaliyette bulunan Süleyman Efendi'nin talebelerinin aynı anlayışın devamı olduğunu ifade etmiştir. O, "Süleyman Efendi'nin mürşidi (Salâhüddîn İbn Mevlânâ), Oş'tadır. O, Kurmancan Datka'nın (Kırgızların millî kahramanı) mürşidi ile birlikte olmuştur. Bu yüzden biz bunu kendi tarikatımız ve yolumuz olarak kabul ederiz" (<https://www.youtube.com/watch?v=28hYUQwXyys>) diyerek Süleyman Efendi'nin Mâverâünnehir ekolünün devamı olduğuna dikkat çekmiştir.

Süleyman Efendi, yaşadığı dönemde gerek zahiri ilimlerle temayüz edenleri, gerekse kendilerini irşad ile vazifeli (mürşid-i kâmil) sanan yetkisiz şeyhleri, tecdid ve irşad makamının gerçek sahibinden haberdar ederek kendisine biate davet etmiştir (Ufuk 20 Eylül 1978, 3). Süleyman Efendi, ayrıca farklı şehirlerde şeyhlik iddiasında bulunan kimselere talebelerini göndererek salâhiyetinden haberdar etmiştir (Ufuk 3 Ağustos 1979, 7; 29 Ağustos 1978, 7; 9 Kasım 1979, 7).

Süleyman Efendi, keramet göstermek yerine kendini gizlemeyi önemli görmüş ve gerçek mürşidin kerametiyle değil, mensuplarının İslâm'a uygun halleriyle anlaşılacağını ifade edip bağlularından keramet meraklısı olmamalarını istemiştir (Erol, 2011, 38). O, "Bizim ve sizlerin talip olacağımız bir tek keramet vardır; o da ümmet-i Muhammed'e füyûzât-ı Muhammediyeyi aşlamak, din-i celîl-i İslâm'ı öğretip yaymaktır" (Ufuk, 15 Eylül 1976, 4) diyerek asıl olanın Müslümanların irşadı olduğuna dikkat çekmiştir. Müntesiplerini kendine değil İmâm-ı Rabbânî'ye nispet eden Süleyman Efendi, onların dava anlayışları şu cümlelerle ifade etmiştir:

"İmâm-ı Rabbânî evladı hep şöyle düşünür: 'Bu dünyada herkes Müslüman olsun, âlim olsun ve zengin olsun. Hayatını ibadet, tâat içinde geçirerek tarik-ı cenneti bulsun. Biz de bu yolun hâdimleri olalım yeter' derler. Bu ne güzel bir haslet-i azîmedir. Çünkü ehl-i rabıtada sıfât-ı İlâhiyyeden cemal sıfatı gâliptir. Onun için dalâlette olanların helakini değil, hidayetini isterler. Ehl-i küfrün ve ehl-i dalâletin helak olup cehenneme girmesinde fâide yoktur. Nitekim Cenâb-ı Hak bütün enbiyâ-i mürselîni insanların hidayeti için göndermiştir, helaki için değil" (Sunguroğlu, 2011, 12-3).

Nakşibendiyye/Müceddidiyye tarikatının kâmil bir mürşidi olarak hayatı boyunca irşad faaliyetini sürdüren Süleyman Efendi; "Bizden sonra vâris (mürşid-i kâmil) olmayacak, bizde son bulacak, âlem-i âhirete irtihalimizden sonra tasarruf bizde kalacak ve daha kuvvetli olacak. Zira kılıç kınından çıkınca daha kuvvetli keser. Ruhta telsiz sürati vardır" (Erol, 2011, 100) diyerek öğrettiği usûl ve esasa uygun olarak talim ve irşad tasarrufunun kendinden sonra devam edeceğini ifade etmiştir.

2.1. SÜLEYMAN EFENDİ'NİN TALİM VE İRŞAD USÛLÜNÜN BAZI ÖZELLİKLERİ

2.1.1. Ehl-i Sünnet ve Cemâat Mezhebine Bağlılık

Süleyman Efendi, Ehl-i Sünnet ve Cemâat mezhebine dair genel kabul görmüş eserleri okutmuş olup bunlardan biri Sirâcüddîn Ali b. Osman el-Ûşî'nin (öl. 575/1179) *Bedü'l-Emâlî* isimli manzum eseridir. *Emâlî*'nin dışında akâide dair okutulan bir diğer eser ise İslâm dünyasında Ehl-i Sünnet itikadı denilince ilk akla gelen ve asırlardır medreselerde okutulan Ebû Hafs Necmüddîn Ömer en-Nesefî'nin (öl. 537/1142) *Metnü'l-Akâid* veya *Akâid-i Nesefî* olarak bilinen risaledir. İslâm itikadını kısa ve veciz bir şekilde ifade eden ve tarih içerisinde Müslümanlar tarafından büyük itibar gören "Metnü'l-Akâid"e, pek çok şerh yazılmıştır. Süleyman Efendi'nin talebelerine en üst seviye akaide dair okuttuğu eser ise Sa'deddîn Teftâzânî'nin (792/1390) *Şerhu'l-Akâid*'dir. Ehl-i Sünnet itikadını naklî ve aklî delillerle izah etme noktasında diğer eserler arasından temayüz eden *Şerhu'l-Akâid*, Osmanlı'da âlimler arasında oldukça meşhur olup kendisine pek çok haşiyeler yazılmıştır (Taşköprizâde, 1985, 83, 141).

Süleyman Efendi, "Evlatlarım! Kavmiyet gütmeyin, tefrikaya düşmeyin. Vahdet-i vücutçuluk ve Melâmîlik gibi Ehl-i Sünnet'e mugayir olan bâtil yollara meyletmeyin. İmâm-ı Rabbânî Hazretlerine irtibatı olmayan bütün tariklerin kandilleri sönmüştür..." (Erol, 2011, 74; Sunguroğlu, 2011, 162) diyerek tasavvufa dair görüş ve faaliyetlerin Ehl-i Sünnet'e uygun olması gerektiğine vurgu yapmıştır. Ayrıca o; "Ey İslâm Cemâati! Biz hayatta olduğumuz müddetçe Resûlüllâh'ın (s.a.v.) ashâbına iftira ve yalan isnat edilebileceğini mi zannediyorsunuz?" (Emre, 2016, 20) diyerek Ehl-i Sünnet ve Cemâat mezhebi konusundaki hassasiyetini ortaya koymuştur.

Gazeteci yazar M. Şevket Eygi (1933-2019), Süleyman Efendi'nin zülcenâheyn yani, hem medrese ilimlerinde salâhiyetli hem de tarikat şeyhi olduğuna atıfta bulunarak onun uzak görüşlü bir âlim olduğuna işaret edip şöyle demiştir:

“Yazık ki, Müslümanlardan bir grup kendisini anlamıyorlar. Kur’ân Kurslarına düşman kesiliyorlar. Öyle sefil tipler çıkıyor ki, utanıp arlanmadan “Kur’ân Kurslarına mensup olanlar İslâm devleti kurmak, şeriat ve hilafeti getirmek için çalışıyorlar” diye bildirimler bastırarak jurnalcılık yapıyorlar... Davamıza yaptığı hizmetlerden dolayı kendisini minnetle anıyorum bilhassa azmini, Ehl-i Sünnet’e bağlılığını, taviz vermezliğini takdir ediyorum” (Ufuk, 20 Eylül 1978, 12).

2.1.2. Medrese ve Tekke Birlikteliği

Nakşibendiyye-Müceddidiyye tarikat silsilesinin otuz üçüncü şeyhi olan Süleyman Hilmi Tunahan, talebelerine dinî ilimlerin yanında zikir, rabıta, Hatm-i Hacegân gibi tarikat erkânını da talim etmiş ve bu esasların yerine getirilmesine büyük ehemmiyet vermiştir. O, şeriatın zahirî ilimlerini öğretirken nefis tezkiyesini yani ruhî ve manevî terbiyeyi zarurî bir esas olarak görmüştür (Sunguroğlu, 2011, 12-3). Osmanlının son âlimlerinden ve meşâyihinden olan Süleyman Efendi, medrese ve tekke eğitimini cem ederek dinî eğitime canlılık kazandırmıştır. Süleyman Efendi’nin talebelerini kısa zamanda liyakat sahibi yaparak yetiştirmesinde onun Nakşibendiyye/Müceddidiyye şeyhi olmasının önemli payının olduğu söylenebilir.

2.1.3. Tedris ve İrşad Usûlünde Tecdid

Süleyman Efendi’nin talim ve terbiye usulünde klasik dönemde ve Osmanlı medreselerinde verilen eğitim ve okutulan kitaplar esas olmakla birlikte onun hususi gayretleriyle eğitime dinamizm kazandırdığı görülmektedir. O, ders okutma konusundaki büyük gayretinin sebebi kendisine sorulduğunda; “Manevî toplantıda bana “Sen ders okut’, dediler, ben de ‘İnşallah ders okuturum’ dedim” şeklinde cevap vermiştir (Emre, 2016, 12). Bu sebeple Süleyman Efendi’yi diğerlerinden ayıran en önemli hususlardan biri, onun dinî ilimlerle, nefis terbiyesini beraberce yürütmüş olmasıdır. Ayrıca onun talim ve tedris usûlüne, bilgisine, belli bir aksiyon ortaya koyup uygulamasında gösterdiği olağanüstü çabaya, tedriste bulunurken talebelerine kullandığı üsluba, onların maddî ve manevî sıkıntılarıyla bizzat ilgilenmesine dikkat çekilmiştir (Kirman, 2006, 153).

Süleyman Efendi, nefis terbiyesinin önemine dikkat çekerek ilimle bezenmiş tasavvufî bir hayatın gerçekleştirilmesine gayret etmiş (Afacan-Çağlar, 2015, 614) ve bu konuda Ashâb-ı Suffe’yi örnek göstermiştir. O, özellikle hocanın tek başına talebeye dersi anlatma usûlü yerine, talebenin derste ibareyi okuması ve hocanın onun hatalarını düzeltip eksiklerini tamamlaması usulünü tercih etmiştir. Süleyman Efendi, bir Fatıha, üç İhlas okuyup sevabını Nakşibendiyye ve Kadirî tarikatının meşâyihinin, selef-i salihin ve kitabın müellifinin ruhlarına hediye ederek ve rabıta ile derse başlanmasını istemiştir (Sunguroğlu, 2011, 40). Talebelerinden, kendisinden öğrendikleri usûl dairesinde kıyamete kadar talim ve irşad hizmetine devam etmelerini isteyen Süleyman Efendi: “Bizim eserimiz ilelebet. Nûr-ı İlâhiyi, nûr-ı Kur’ân’ı, nûr-ı Muhammedî’yi Ümmet-i Muhammed’in kalbine nakşetmektir” (Ufuk, 10 Mayıs 1978, 6-7) demiştir. Talebelerine ilmin sadece Allah rızası için okunması ve okutulması gerektiğini öğreten Süleyman Efendi, bu konuda şöyle nasihatte bulunmuştur:

“Evlatlarım! Bu ilimleri okumak isteyen bir kimse dâima ‘Ben Allah rızası için okuyacağım. Okuduklarımı da ümmet-i Muhammed’in evladına okutacağım. Bu suretle batağa düşmüş insanları kurtarmaya çalışacağım’ diye düşünmeli ve gayesi hep böyle olmalıdır” (Sunguroğlu, 2011, 38-9).

2.1.4. Tedris ve İrşattaki Kararlığı

1924 yılında medreselerin kapatılmasından sonra “Hocalıkta bize ekmek kalmadı. Artık biz, tevdi edilecek yeni mesleklere gidelim” diyerek dinî ilimleri okutmayı bırakan müderrisleri Süleyman Efendi, “Efendiler, hocalık bir meslek, bir ekmek teknesi değildir. Hocalık Allah’ın, Resûlullâh’ın, Kitâbullâh’ın ve Din-i Mübîn-i İslâm’ın tebliğ memurluğudur” (Emre, 2016, 8-12) diyerek uyarmıştır. Medreselerin kapatılmasından sonra cami odası, tren, kiralık taksi, ev, işyeri,

çiftlik, göçebe çadırları, mandıra, dağ ve ormanlık alan gibi farklı yerleri tedris için kullanan Süleyman Efendi, âdeta imkân bulduğu her yeri ders verilen mekân yani medrese haline getirmiştir. 1939 yılında o zaman Eminönü'nde bulunan Birinci Şub'e'ye getirilen Süleyman Hilmi Tunahan "Tabutluk" denilen hücrelerde üç gün boyunca büyük işkencelere maruz kaldıktan sonra mahkemeye çıkarılmış ve aylarca sürdürülen mahkemelerce suçsuz olduğuna karar verilip beraat etmiştir. O daha sonra tekrar tutuklanarak tabutluklarda sekiz gün daha işkenceye tabi tutulmuş ise de çıkarıldığı mahkemede yine beraat etmiştir (Kısakürek, 1970, 218-9).

İçişleri Bakanlığı tarafından 1943 yılında vaizlik belgesi geri alınan Süleyman Efendi'nin vaizlik iznin iade edilmesi için 1948 yılında verdiği dilekçesi reddedilmiş, ancak 1950 yılında vaaz etmesine müsaade edilmiştir (Öngören, 2012, 41/376). Sınırlı bir rahatlamanın olduğu 1950'li yıllarda Kur'ân kurslarının faaliyetlerine resmen müsaade edilse de Süleyman Efendi'ye yapılan baskı ve takip devam etmiştir. 1957 senesinde Bursa Ulucamii'nde çıkarılan uydurma bir Mehdilik iddiasıyla, alakası olmadığı halde (Balcıoğlu, *Cumhuriyet*, 15 Ağustos 1957, 4) Kütahya Emniyeti tarafından tutuklanıp işkenceye tabi tutulan Süleyman Efendi, elli dokuz gün hapisshanedede kaldıktan sonra idamla yargılandığı davadan beraat etmiştir (Kısakürek, 1970, 220; Öngören, 2012, 41/376). Bu kadar zor şartlar altında ilim ve irşat faaliyetine ara vermeden devam eden Süleyman Efendi, vefatından kısa bir müddet önce vasiyet sadedinde talebelerine yaptığı sohbetinde şöyle demiştir:

"Evlatlarım! Size talim edilen hak yolun haricinde kâr ve keramet aramayın. Okuduğunuz bu ilimleri her yerde rabita ile okutun. Bunu yapmadığınız takdirde şu on parmağımı mahşerde yakanızda bulacaksınız. En nâmüsait zamanlarda dahi talebe okutmaya devam edeceksiniz. Dağ başında olsanız elinize bir kişi geçse ona Kur'ân'ı ve dinini öğreteceksiniz... Burada bulunanlar, burada bulunmayanlara aynen bunları tebliğ etsinler. Bir daha artık görüşmemiz mümkün değildir. Görüşmemiz inşallah Rûz-i Cezâ'da olur, Yevm-i Mahşer'de olur" (Erol, 2011, 74; Sunguroğlu, 2011, 161).

Süleyman Efendi'nin talebeleri, özellikle ilk zamanlarda ısınma, sıcak su, yemek gibi ihtiyaçların temininde sıkıntıların yaşandığı mekânlarda kalmalarına ve gözden uzak cami veya işyeri odası, samanlık, kömürlük vb. şartlarda ders okumalarına rağmen severek ve büyük bir gayretle ders okumuşlardır. Çamlıca'da kiralanan ve sobası bulunmayan bir evde kalan talebelerine kış günü ders okutmak üzere geldiğinde yağmakta olan karın pencerenin kırık camından içeriye girdiğini gören Süleyman Efendi, talebelerine "Ne kadar temiz bir hava değil mi? İnsanın burada hiç başı yorulmaz. Haydi, açın kitapları okuyalım" demiş ve o günkü dersini okutmuştur (Emre, 2016, 11).

Süleyman Efendi'yi 1946 senesinden itibaren yakından tanıyan Necip Fazıl Kısakürek, onun hakkındaki intibamı şu ifadelerle açıklamıştır:

"Kendisini sonuna kadar, İslâm davasına bağlı, o dava uğrunda her çile ve fedakârlığa hazır ve bütün dost ve düşmanlarımız müşterek olarak o davanın görüş ve oluş hiddetine mâlik bir insan buldum... Dersiam sıfatıyla ele almaya başladığı İslâm davasında, birdenbire karşımıza, kuru bilgi kabukları dağıtan bir ezberci ve ezberletici değil, öz ve ruha bağlı ve geniş sirayet ve şümül planını açıcı bir dava adamı ve mücadeleci olarak çıkıyor" (Kısakürek, 1970, 212, 216).

İstanbul İslam Enstitüsü başta olmak üzere pek çok okulda dersler veren ve bir ara söz konusu enstitünün müdürlüğünü de yapan Ahmet Davudoğlu (1912-1983) ise Süleyman Efendi'nin İslâm davası için gösterdiği gayreti şu ifadelerle açıklamıştır:

"Nev-i şahsına mahsus olmak üzere yalnız onun yapabileceğine, bir eşi daha bulunmadığına ve bulunmayacağına kâniyim... O devirde birçok talebe yetiştirmiş, ücra köşelere göndermiş, Müslümanları dinlerinden haberdar etmiştir. Küfre saplanmamalarını ancak o aşılatabilmiştir. Başkasını ben bilmiyorum. Hepsini Ehl-i Sünnet'e son derece bağlıdır.

Bunun üzerine titremektedirler. Süleyman Efendi'nin yaptığı hizmetler çok büyüktür. Bunu inkâr etmek, küçümsemek ve çeşitli sebepler bularak onlara saldırmak nankörlüktür." (Ufuk, 20 Eylül 1978, 7, 15)

2.1.5. Dünya Genelinde Faaliyet

Türkiye'nin yanı sıra yurt dışındaki Müslümanların irşadıyla ve sıkıntılarıyla yakından ilgilenen Süleyman Efendi'nin Medine-i Münevvere'de ikamet eden Hacı Abdülgafür Efendi isminde bir bağlısı bulunmaktaydı. Abdülgafür Efendi, önceleri Süleyman Efendi'nin şeyhi Mevlânâ Salâhuddîn'in müritlerinden iken onun vefatından sonra Süleyman Efendi'ye intisap etmiştir (Emre, 2016, 84). Ayrıca Hindistan tarafından emekli bir maarif nazırının Süleyman Efendi ile Fatih Kütüphanesi'nde görüştüğü ve daha sonra ders okuttuğu talebeleri ziyaret edip onlara böyle büyük bir üstazın kıymetini iyi bilmeleri gerektiğini söylediği ve bağlıları arasına katıldığı belirtilmiştir (Ufuk, 12 Ekim 1977, 7). Süleyman Efendi, Finlandiya'ya gidecek olan geminin personeli arasında bulunan bir bağlısına Helsinki'deki manifatura mağazasının adresini tarif ederek Ömer Abdürrahim Efendi ismindeki kimseye zikir ve vazife vermiştir. Ayrıca 1950 yılında Süleyman Efendi'nin ders halkasına katılan Nureddin Nemangani, 1957 yılında Almanya'ya gidip 1976 yılına kadar orada bulunan mülteci Müslümanlara imamlık yapmıştır (Ufuk, 30 Kasım 1977, 6).

Türkiye'den 1960 yılından itibaren Batı Avrupa'ya işçi göçünün başlamasıyla birlikte dinî açıdan bunun doğuracağı sonuçları iyi analiz ederek onların dinî, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarının olabileceğini ilk önce düşünüp onlara bu noktada din hizmeti vermeye çalışanlar Süleyman Efendi'nin talebeleri olmuştur. (Güner, 1991, 345) "İslam Kültür Merkezleri" adı altında Almanya, Hollanda ve Avusturya başta olmak üzere Avrupa'nın farklı ülkelerinde faaliyette bulunan bu insanlar, Müslüman işçilerin dini vazifelerini yerine getirmelerine öncülük ettikleri gibi özellikle işçi çocuklarına dinî bilgiler vermek noktasında büyük hizmetler ifa etmişlerdir.

Orta Asya'da da yaygın olarak faaliyette bulunan Süleyman Efendi'nin talebelerine bölge halkı büyük teveccüh göstermiştir. Kırgızistan baş müftüsü Çubak Hacı Calilov, Süleyman Efendi'nin okuttuğu kitapların Mâverâünnehir'de asırlardan beri okunduğuna dikkat çekerek şöyle demiştir:

"Bizim Orta Asyalı, Kırgızistanlı hocalarımızın, âlimlerimizin eskiden beri doğru yolda olan hocalarımızın tamamı Süleymanlıların metodu ve usûlüne göre kitaplar okutmuşlardır. Hangi kitapların seçildiğine baktığımızda, açıkça söylenebilir ki, eskiden beri Orta Asya'daki, Buhara ve Semerkant medreselerinin programı, Süleyman Efendi'nin yolunda olan medreselerde tam muhafaza edilmiş diye söylenilir. Şu anda Kırgızistan'daki medreselerde eskiden gelen programların pek kalmadığını görüyoruz. Suudi Arabistan, Pakistan veya Türkiye'den gelen çeşitli ilahiyat programları var. Ancak eskiden beri miras olarak gelen, bize intikal eden kendi programımız, usûlümüz, Süleyman Efendi'nin yolunu takip eden cemaatin medreselerinde hala var. Sarf, nahiv, belagat, fıkıh, edep-ahlak ve akide kitapları, ayrıca tasavvufun terbiyesi ve ahlakı eski usullerle korunmuş." <https://www.youtube.com/watch?v=28hYUQwXyps>.

Süleyman Efendi'nin talebelerinin hizmetleri özellikle 2000'li yıllardan itibaren Balkan ülkelerinin pek çok şehrinde artarak devam etmiştir (Pajaziti, 2015, 448). Bu sebeple Süleyman Efendi ve talebelerinin zamanla Avrupa, Amerika, Asya, Afrika ve Avusturalya gibi yerlere yayılarak dünya geneline ulaşan talim ve irşad faaliyetinin başka bir kimse tarafından yapılmadığına dikkat çekilmiştir (Derviş, 1998, 5). Şerif Mardin (1927-2017), Süleyman Hilmi Tunahan'ın talebelerinin Türkiye'nin yanı sıra özellikle Almanya başta olmak üzere yurt dışındaki Türk işçilerini yaygın bir şekilde organize ettiklerine, Nakşibendiyye usûlüne göre talim ve irşad faaliyetlerinde bulduklarına dikkat çekmiştir (Mardin; 1999, 222).

2.1.6. Dinî ve Hukukî Meşruiyet Temelinde Faaliyet

Süleyman Efendi ve talebeleri resmi Kur'ân kursu ve yurt gibi kurumlar açarak yasadışı yollara başvurmadan legal bir şekilde varlıklarını sürdürme gayretinde olmuşlardır (Çağlar, 2016, 4; Kirman, 2000, 56-7). Bununla birlikte Süleyman Efendi'nin talebelerinin "Türkiye Cumhuriyeti'nin laik ve demokratik özelliğini tehdit eden unsurlar arasında olduklarını" iddia edenler olmuş ise de bu iddiaların düşmanlarınca yapıldığı anlaşılmıştır (Turan, 1997, 38). Nitekim onların söz konusu suçlamalar sebebiyle yargılandıkları bütün mahkemeler ya takipsizlik veya berat kararı vermiştir (Ak, 1987, 87). Süleyman Efendi'nin talebelerinin "gizli Kur'ân okutmak ve laikliğe aykırı olmak" gibi iddialarla 12 Eylül darbe döneminde Antalya'da yargılandıkları mahkemede onları savunanların arasında laiklik hassasiyetiyle tanınan kişilerin bulunması dikkat çekmiştir. Bunlar arasında özellikle meşhur hukukçu Prof. Dr. Muammer Aksoy ve Türkiye'nin Avrupa Konseyi temsilcisi büyükelçi Semih Günver göze çarpmıştır. Kemal Kacar'ı Avrupa Konseyi temsilciliğinden ve onun Türkiye Devleti'nin menfaati için konseyde yaptığı konuşma ve çalışmalarından iyi tanıyan bu iki zat, ona yapılan suçlamaların haksız olduğunu açıklayarak ilgili davanın düşürülmesini istemişlerdir (Milliyet, 21 Mart 1988, 9).

"Süleyman Efendi'nin talebelerinin bazen laik sistem tarafından karşı kutupta görüldüğü, ancak onların "zararlı bir cereyan" nitelmesini gösterecek bir düşünce ve eylem içerisinde olmadıkları, aksine belirli insanlar için faydalı olduğu açıklanmıştır. (Kaçar, 1994, 88; Aydın, 2005, 6/319, 322) Aynı şekilde Süleyman Efendi'nin talebelerinin mevzuatı ihlal etmeden meşru bir şekilde Kur'ân öğretimine devam ederek toplumun dini hayatına müspet katkı sağladığı belirtilmiştir (Subaşı, 2015, 489). Süleyman Efendi'nin Ehl-i Sünnet ve Nakşibendiyye merkezli başlattığı talim ve irşad faaliyetinin modern dönemde ortaya çıkan idari ve kültürel yapıyla çatışmaya girmeden din ile ilgili alanın inşa edilmesine katkı sağladığına dikkat çekilmiştir (Turan, 1997, 35; Kirman, 2000, 180; Çağlar, 2016, 6; Çakmak, 2018, 35). Bu sebeple Süleyman Hilmi Tunahan'ın başlattığı talim ve irşad faaliyetleri sürdürülürken hareketin başlangıçta çizdiği İslâm'a hizmet hedefinde ilerlediği ve buna uyumlu olarak teşkilatlı bir şekilde halk ile başarılı bir ilişki kurduğu anlaşılmaktadır.

Süleyman Efendi'nin talebeleri kendileri için "Süleymacılık" ifadesinin kullanılmasını reddederek medyada bu konuda yer alan ifadeleri tekzip etmişler ve tekzip ilgili gazetenin sonraki nüshalarında yayınlanmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 24 Haziran 1972, 5; 02 Ekim 1972, 5). Süleyman Efendi ve talebelerinin faaliyetleri, siyasi iradeye ve kanunlara bir muhalefet olarak değil, dine bağlı bir şekilde devletin kanunları dâhilinde var olma mücadelesi olarak değerlendirilmiştir. (Altın, 2019, 81-2) Bu sebeple "Süleymancılık", rejim aleyhtarı bir örgüt, siyasî veya ekonomik bir teşkilat olmadığı gibi bu isimde farklı bir mezhep, tarikat ve dini tahrif eden bir fırka bulunmamaktadır. Bununla birlikte yanlış da olsa "Süleymancılık" ifadesi kullanıldığında bununla genel manada Süleyman Efendi'ye intisabı veya sevgisiyle bağlı olarak Sünnî/Nakşibendî esaslar ve resmi kanunlar dairesinde İslâm'ı yaşayıp öğretmeye çalışan dinî topluluk kastedilmektedir (Afacan- Çağlar, 2015, 609-616). Ayrıca Süleyman Efendi'nin talebeleri siyasetten uzak oldukları halde önceden bazen siyasi alanda görünmeleri, onların bilfiil siyasetle meşgul oldukları manasında anlaşılmayıp hükümetlerin baskısından korunmak için olduğuna dikkat çekilerek bu durum, kurumlarında binlerce öğrenciyi barındırmaları sebebiyle tabii görülmüştür (Çağlar, 2016, 5). Süleyman Efendi'nin şu sözü talebe okutma konusunda hiçbir ayırım gözetmediğinin bir ifadesi olarak değerlendirilebilir: "Bizim para, pul, mevki, makam, siyaset, politika, kavga ve gürültüyle işimiz yok. İstisnasız her Müslüman çocuğunu da okuturuz. Bir tek fert geri dönmüş ise haber versinler." (Erol, 2011, 22)

2.2. SÜLEYMAN EFENDİ'DEN SONRAKİ FAALİYETLER

Süleyman Efendi'nin vefatından sonra manevî tasarruf ve irşadının devam ettiğine inanan talebeleri, onun belirlediği esaslar istikametinde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Süleyman Efendi'nin yaptığı gibi talebeleri de Kur'ân-ı Kerim'i, Arapça ve İslâmî ilimleri öğretmenin

yanında Nakşibendî usûl ve erkânını yerine getirerek hizmetlerini Türkiye ve dünya geneline yaymışlardır (Kirman, 2006, 153; Çakmak, 2018, 14).

Süleyman Efendi'den sonra teşkilata kırk sene önderlik eden damadı Kemal Kacar (1917-2000), 1936 yılında Beyoğlu'ndaki Ağa Camii'ndeki vaazından sonra Süleyman Efendi ile tanışıp ona intisap etmiştir (Kısakürek, 1970, 220; Tercüman 6 Aralık 1989, 2). Kacar, Süleyman Efendi'den şeyhlik tevarüs etmediğini ve kendisinin sadece idarî salâhiyetlerinin olduğunu açıkça ifade etmiştir. Kacar; "Kayınpederinizden (şeyhlik noktasında) bir şey tevarüs ettiniz mi? sorusuna: "Yok böyle bir şey, Allah'tan ve Resûlullah'tan gelmeyen bir özelliği, sadece akrabalık bağıyla nasıl alabilirim. Olsa ben, 'Var' derim, insan kendinde irşada mezun olmak salâhiyeti olsa, 'Yok' diyemez" şeklinde cevap vermiştir. Kacar, Süleyman Efendi'nin talebelerinin başı olduğu kendisine hatırlatıldığında ise; "O başka. Başı olabilir, büyüğü olabilir, ağabeyleri olurum. Sevdikleri, saydıkları, sözünü tuttıkları birisi alabilirim. İrşad bambaşka bir şeydir" (Tercüman 8 Aralık 1989, 2) demiştir. Kemal Kacar, Süleyman Hilmi Tunahan'ın tasarrufu devam eden bir mürşid-i kâmil olduğunu şu ifadelerle açıklamıştır:

"Biz bu noktayı ilme'l-yakîn biliyoruz. Kendisinin tasarrufunu ve ruh melekeleri üzerindeki tesirini, öz ruhumuzda ve vücudumuzda hissetmiş, enfüsî ve kevnî kerametlerinin üstünde irşad hârikalarını fiil hâlinde ve hakkıyla müşâhede etmiş bulunuyoruz. Allah'ın bu husustaki inâyet ve lütfuna mazhar olduğumuza, kendilerinin kâmil ve mükemmel mürşid olduğuna, 'Silsile-i Sâdâd: Büyükler Zinciri" kolunun otuz ikinci ferdi Selâhaddin İbn Mevlânâ Sirâcüddîn'in cismanî nispet, İmâm-ı Rabbânî Hazretleri'nin de ruhanî nispetle vârisleri bulunduğuna imanımız tamdır. Kendisinin bu cephesini anlamayanların, anlamakta acziyet gösterenlerin hiç olmazsa aksini iddia etmemelerini ve kendisinde bir mürşid hâli görmediklerini söylemekten çekinmelerini, dünya ve ahiret yıkımına uğramamaları bakımından tavsiye ederiz." (Kısakürek, 1970, 214)

Aynı şekilde Süleyman Hilmi Tunahan'ın bağlıları tarafından "Süleyman Efendi'nin Nakşibendiyye silsilesinin son ve otuz üçüncü halkasını teşkil ederek dünyanın şu son zamanlarında İlahî feyizden nasipleri bulunan insanları yüksek himmet ve şefaatleriyle küfr ü dalâl çukurundan, iman ve ihlas sahasına çekip-çıkardıkları ve halen de çıkarmaya devam ettikleri" (Ufuk, 15 Eylül 1976, 6) açıklanmıştır.

Yukarıdaki açıklamalarda görüldüğü şekilde itikatta Ehl-i Sünnet tarikatta Nakşibendî/Müceddidî olan Süleyman Efendi'nin Nakşibendiyye Altın Silsilesi'nin otuz üçüncü ve son halkasını teşkil eden mürşid-i kâmil olarak tasarrufunun vefatından sonra da devam ettiği kabul edilmektedir (Kirman, 2006, 151-3). Süleyman Efendi'nin talebeleri veya mensupları arasından özellikle şahsî sebeplerle ayrılan bazı kişiler (Kirman, 2006, 169-71; Çağlar, 2016, 5) olmakla birlikte faaliyetlerin onun koyduğu esaslar istikametinde sürdürülmesi noktasında bunların bir etkisi olmamıştır. Bunda Süleyman Efendi'nin talebelerinin aldıkları tasavvufî terbiyenin ve siyaset ile iştiğal etmeyi lüzumsuz sayarak mensuplarının politikadan uzak tutulmasının etkili olduğu düşünölmektedir (Afacan- Çağlar, 2015, 617).

2.2.1. Süleyman Efendi'nin Hizmetlerine Yönelik Eleştiriler

İtikatta Mâtürîdî, amelde Hanefî, tarikatta Nakşibendî olan Süleyman Efendi, talebelerini de aynı esaslar istikametinde yetiştirmiştir. (Güner, 1991, 339) Daha önce ifade edildiği şekilde Süleyman Efendi'nin talebeleri ve mensupları için bazen "Süleymancı" ifadesi kullanılmış ise bunun farklı maksatlara yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple Türkiye'de uzun yıllar bazı çevrelerin, dinî grupları, gerici, irticacı, tarikatçı, şeriatçı ve dinci gibi aşğılayıcı ve suçlayıcı isimlerle adlandırıp takibata ve baskıya maruz bıraktıkları dikkate alınarak bu isimlendirme doğru görölmemiştir (Afacan- Çağlar, 2015, 610). Onlar kendilerine "Süleyman Efendi'nin Talebeleri" (Tercüman 4 Aralık 1989, 2; Ak, 1987, 27-30; (Emre, 2016, 20) denilmesinin uygun olacağını söylemişlerdir (Kirman, 2006, 165; Çakmak, 2018, 3). Ayrıca "Ehl-i Sünnet'in gayri olan yanlış yollara sapmayınız" (Erol, 2011, 28) diyen Süleyman Efendi ve talebeleri hakkında yapılan

bilimsel çalışmalarda onların Ehl-i Sünnet'e muhalif bir görüş veya fiilinden bahsedilmemiştir (Mardin; 1999, 33, 103, 222). Bu genel açıklamalardan sonra Süleyman Efendi'nin talebelerine yönelik yapılan eleştirileri üç kısımda değerlendirebiliriz:

1-Zikir, rabita ve hatim gibi tasavvufi esasları ifa etmeleri sebebiyle özellikle tasavvuf ve tarikat aleyhtarı çevreler tarafından yapılan eleştiriler. Bu eleştiriler, sadece onlara değil genel manada tarikat ehli insanlara yönelik olduğu için bunların değerlendirmesine girmiyoruz.

2-Osmanlı Devleti'nin yıkılıp yerine Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin inşası sürecinde uygulanan katı laiklik ve seküler politikalar doğrultusunda başta İslâmî eğitim olmak üzere dinî faaliyetlerin yasaklanması sebebiyle bunları irticaî yani saltanat ve şeriata geri dönüş olarak değerlendiren resmî ideoloji tarafından yapılan iddia ve eleştiriler. Bu suçlamalar, daha çok "irtica" olarak bilinen ve TCK'nın mülga 163. maddesinde belirtilen "dini ve dinen mukaddes kabul edilen şeyleri alet ederek devletin emniyetini ihlal" veya "gizli din eğitimi" olarak değerlendirilen hususlarla alakalı olup bunlar zamanla devlet tarafından suç olmaktan çıkarıldığından bir önemi kalmamıştır.

3-Diyanet, imam-hatip ve siyasi parti mensuplarınca dillendirilen eleştiriler. Bu nevi eleştirilerin dine yakın olan çevrelerden gelmesi sebebiyle konunun daha fazla önem arz ettiğini düşünüyoruz.

Daha önce ifade edildiği şekilde 1924'den itibaren farklı mekânlarda ve zor şartlarda tedris ve irşad faaliyetini sürdüren Süleyman Efendi, 1948 senesinde bir hükümet kararnamesi ile açılmasına izin verilen Kur'ân kurslarında (Öcal, 1986, 118-9), Kur'ân ve dinî bilgileri resmî olarak öğretmeye devam etmiştir. İmam-hatip okulları 1958 yılında ilk mezunlarını vermiş olsa da sayıları çok az olduğundan, 1965 yılına kadar Diyanet kadroları büyük oranda Süleyman Efendi'nin yetiştirdiği talebeler tarafından doldurulmuştur. (Kirman, 2006, 159-64) Diyanet İşleri Başkanlığı, 1960 yılına kadar İslâmî muhtevayı koruma pozisyonunda veya Süleyman Efendi'nin tedris merkezlerinin zarar görmesini önleyici bir anlayışta olmuştur. Sonraki dönemlerde ise Diyanet'in zaman zaman laik politikalar doğrultusunda dini manipüle eden, resmî olmayan İslâmî faaliyetleri muhbirlik görevi yapan bir konumda olduğu görülmüştür (Subaşı, 2015, 488-9).

1965 yılında yürürlüğe giren 633 sayılı "Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" ile Diyanet kadrolarına atanmada imam-hatip ve İslam Enstitüsü'nü bitirme şartı konularak Kur'ân kursu mezunlarının Diyanet'te görev almaları imkânsız hale getirilmiştir. Bu dönemde devlet, kendi kontrolü altında bulunan Diyanet teşkilatı dışında daha güçlü bir dinî organizasyon istemediği için, bazı kesimler de Kur'ân kursları çevresinde sol siyasete karşı bir dinamik oluştuğu için Kur'ân kurslarına cephe almıştır (Güner, 1991, 340). Bu dönemde Diyanet, yaklaşık yarım asırdır din hizmeti veren kurum ve kadrolar ile büyük bir mücadeleye girmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nda sınırlı bir zümre tarafından yürütülen bu mücadele, Kur'ân kurslarının dinî bir hatasından dolayı değil, onların varlığına tahammül edemeden kaynaklansa da zamanla şiddetlenerek imam-hatip ve İslam Enstitüleri'nden bazılarının katılımıyla Necip Fazıl'ın ifadesiyle "ancak küfür cephesini mesut edecek" bir hal almıştır (Kısakürek, 1970, 226-232).

1965'den sonra Diyanet'in Süleyman Efendi'nin talebeleri başta olmak üzere Diyanet'ten bağımsız olarak din hizmeti veren çevrelere yönelik baskısı giderek artmıştır (Cumhuriyet, 24 Aralık 1968, 7). 12 Eylül 1980 darbesiyle birlikte o yıllarda Diyanet İşleri Başkanı olan ve çatışmaların merkezinde yer alan Tayyar Altıkulaç'ın bu konuda önemli roller üstlendiği görülmüştür. (Kara, 2008, 114) Özellikle Süleyman Efendi'nin talebelerinin hedef yapılmasında, onların dinî faaliyetleri ifa için yeterli kadro ve binalara sahip olmaları ve Diyanet'in bazı mensuplarının bunları çekememelerinin etkili olduğu söylenmiştir (Kısakürek, 1970, 227; Zaman Gazetesi, 5 Mayıs 1988, 8).

Altıkulaç'ın 12 Eylül Darbe Yönetimi'ne 1981 yılında sunduğu gizli bir raporda darbenin oluşturduğu anti demokratik şartlar ve imkânları fırsat bilerek Süleyman Efendi'nin talebelerine "Süleymancılık" adı altında bir takım suçlamalarda bulunulmuş ve "İrtica ile mücadele" kapsamında Süleyman Efendi'nin Kur'ân kurslarına âdeta savaş açılmıştır (Solgun, 2021, 23). Bir kısmı basına intikal eden ilgili raporda başta "Süleymancılar" olmak üzere bazı İslâmî oluşumların kapatılması gerektiği belirtilmiştir. Altıkulaç, "Süleymancıların" tarikat esasına dayalı gizli din eğitimi verdikleri, devleti yıkıp yerine din devleti kurmak istedikleri, gizli yuvalarının ve rütbeli militanlarının bulunduğunu iddia ederek askerî çevrelerin hassasiyet sahibi olduğu suçlamaları yönelmiş ve onlarla öncelikle mücadele edilmesi gerektiğini söylemiştir (Tercüman, 23-25 Mart 1990, 12; Milli Gazete 26 Ağustos 1998, 3).

Söz konusu dönemde Diyanet mensuplarınca mahkemelere "bilirkişi" olarak ya da farklı şekillerde verilen raporlarda Süleyman Efendi'nin talebelerine yöneltilen iddiaların savcıların hazırladıkları iddianameden bile daha yargılayıcı bir üslupla hazırlandığı ifade edilmiştir (Solgun, 2021, 24). İlgili raporlarda "Süleymancıların" "Atatürk ilke ve devrimlerine düşman olduğu", "laik, sosyal ve hukukî Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni yıkarak yerine teokratik bir devlet kurmak istedikleri" iddia edilerek "Sıkıyönetim Komutanlığı ve Valiliğin başlattığı takibatın çok önemli ve örnek bir devlet hizmeti olduğu" (Mısıroğlu, 2012, 3/459-466) kaydedilmiştir. Diyanet'in söz konusu raporunun yalanlarla dolu olduğunu ifade eden Şevket Eygi, "Süleymancılar" denilen zümrenin "Ehl-i Sünnet akidesine bağlı, Nakşî meşrebine mensup, siyasetle uğraşmayan, kendi hizmetleriyle meşgul olan dini bir cemaat" olduğuna dikkat çekmiştir. (<https://www.mehmetsevketeygi.org/>)

12 Eylül darbesinden sonra gerek bizzat Diyanet gerekse bazı müftüler tarafından 2. Ordu Sıkıyönetim Komutanlığı'nın sorumluluk bölgesindekiler başta olmak üzere mahkemelere verilen raporlar neticesinde ülke genelinde yüz elli civarında dava açılmış ise de hepsi beraat ile neticelenmiştir (Ak, 1987, 29, 73). Diyanet'in ilgili raporlarına dayanarak açılan davalarla Kur'ân-ı Kerîm okutan ve okunan yerler, "gizli din eğitimi" ile suçlanarak cezalandırılıp dernek ve özel kişilere ait binaların Diyanet'e devredilmesi istenmiştir. İlk başlarda bazı kurs ve yurt binalarına müftülükler tarafından el konulduğu görölse de yapılan işlemin hukuka aykırılığının mahkemelerce tespitiyle el koyma işlemi sonlandırılmıştır (Güner, 1991, 341, 345). Yasalara aykırı bir şekilde bizzat darbenin lideri Kenan Evren'in talimatıyla ve zorlamasıyla açılan davalar neticesinde verilen bazı hükümler ise temyiz edilmiştir (2000'ne Doğru Dergisi 3-9 Mayıs 1987, 42).

2.2.2. Eleştirilere Verilen Cevaplar

Süleyman Efendi'nin talebeleri, faaliyetlerini onlarca senedir devam ettiren müesseselere gece gündüz baskınlar yapıp her yerin arandığına, müfettişlerin günlerce inceleme yaptıklarına ve buna rağmen suç teşkil edecek bir unsur bulamadıklarına atıfta bulunarak faaliyetlerinde kanuna muhalif bir durum olmadığını açıklamışlardır (Tercüman 6 Aralık 1989, 2). Mahkemelerin kendileri hakkında ittifakla beraat kararları aldıklarına işaret eden Kemal Kacar, Süleyman Efendi'nin fiilen irşada başladığı tarih olan 1936'dan beri yarım asırdan fazla zaman geçtiğine dikkat çekerek şöyle demiştir:

"Şu halde, bu güne kadar "Süleymancıların" sözlerini, davranışlarını teyit eden elli üç senelik yani yarım asırdan fazla geçmiş bir zaman vardır. Bu uzun müddet zarfında bunların devlet ve millet aleyhine gizli veya aşikâr bir faaliyetleri olmak şöyle dursun, bilakis her türlü devlet ve millet aleyhine olan davranışlara karşı bir denge ve muvâzene unsuru olmuştur (Tercüman 7 Aralık 1989, 2).

Bir dönemde siyasî tercihleri sebebiyle Kur'ân kurslarına âdeta savaş açıldığına ve parti demenin din demek olmadığına dikkat çeken Şevket Eygi; "Kur'ân'a hizmet edenlere ilişmemek lazımdır. Kur'ân'a ilişmenin sonu gayretullaha dokunursa çok zarar görürler. Sizin yaptıklarınız iftira, yalan, bühtan ve Müslümanlara düşmanlıktır ki, haramdır" (Büyük Gazete, 1 Zilkade

1398) demiştir. Necip Fazıl ise; “Kur’ân kurslarının gayesi, Süleyman Efendi’ye ait bazı ruh çizgileri taşısa da, İslâmî talim ve terbiye ocağı olmaktan başka bir şey değildir ve bu ocaklarda ‘Süleymancılık’ diye ifade edilebilecek hususi bir doktrin yoktur” (Kısakürek, 1970, 245) diyerek bu konudaki kanaatini açıklamıştır.

Diyanet ve imam-hatip çevreleri ile Süleyman Efendi’nin mensupları arasındaki ihtilafın özellikle Altıkulaç’ın başkanlıktan ayrılmasından sonra büyük oranda azaldığı görülmüştür. Bunda Diyanet’te görev yapan Süleyman Efendi’nin talebelerinin tasfiye edilmesinin, onların Diyanet’in yerine Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı kurumlarda hizmetlerini devam ettirmesi gibi sebeplerin etkili olduğu söylenmiştir (Kirman, 2006, 167; Aydın, 2005, 6/319, 320).

Süleyman Efendi’nin talebeleri ile bazı Diyanet veya İmam-Hatip mensupları arasındaki ihtilafta laik bir kurumun yönetim ve denetiminde yeterli din eğitiminin verilip-verilemeyeceği meselesinin önemli payının olduğu söylenebilir. Hilmi Ziya Ülken, İlahiyat Fakültesi’nin çıkardığı derginin özel sayısında “Laiklik” başlıklı bir makale yazarak “laikliğin İslâm’a uygun olduğu, imam-hatip okullarının din adamı değil sadece namaz kıldırarak ve vaaz edecek kimseler yetiştirdiği, bu okullarda Arap harfleriyle eğitim ve laiklik zihniyetine aykırı bir öğretimin olmadığını” kaydetmiştir. Ülken, medreselerin ve tarikatların kapatılarak “gerici hareketlerle mücadele etmek, din öğretimini zararlı tesirlerden korumak maksadıyla 1949 senesinde İlahiyat Fakültesi’nin açıldığını belirterek (Ülken, 1979, 59) ilgili okulun gerçek bir İslâmî eğitimden ziyade başka hedefler için açıldığına işaret eder. Söz konusu fakülteye yüklenen bu göreve dikkat çeken Ali Fuad Başgil; “Bana Ankara’daki İlahiyat Fakültesi’nden yahut imam-hatip okullarından bahsetmeyiniz, rica ederim! Laik üniversiteye bağlı fakülteler, din âlimi değil, din tenkitçisi yetiştirir” (Başgil, 2007, 274) diyerek söz konusu okulların İslâmî eğitim noktasındaki yetersizliğine işaret etmiştir.

Süleyman Efendi, laik bir ülkede Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı İmam-Hatip okullarında İslâmî bir eğitim yapılamayacağını ifade ederek talebelerini, din eğitimine uygun şartlarda ve vasıflarda kendisi yetiştirmişti (Güner, 1991, 340). Aslında imam-hatip ve İlahiyat fakültelerinin yetersizliği sadece Süleyman Efendi ve talebeleri tarafından değil, bu konuda hassasiyeti olan pek çok kimse tarafından da dile getirilmiştir (Başgil, 2007, 274; Albayrak, 1980, 297, Öcal, 1986, 118; Kara, 2008, 72-3). Bununla birlikte özellikle bazı ideolojik gerekçelerle bu konuda gerekli adımlar atılamamıştır. Söz konusu dönemde idarede olanlar, dinî okulları isteyerek değil de halktan gelen talebi yerine getirmiş gözükmek için istemeyerek açılmasına onay verdiklerinden güçleri yettiğince din eğitimine mani olmaya çalışmışlar ve maarif bakanlığını kendi düşünceleri için daha uygun görmüşlerdir (Albayrak, 1980, 265-71). Dönemin siyasî şartlarını ve eğitim sistemini iyi bilen Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, maarif vekâletine bağlı okullarda İslâmî bir talim ve tedrisin yapılamayacağını şöyle ifade etmiştir:

“Devlet mekteplerinde, ortaokul ve lisenin lâdinî havası, hatta din aleyhtarı muhiti içinde yetişip on sekiz, on dokuz yaşına gelen bir genç, aldığı bu aleyhtar terbiye ve bu menfi zihniyetle, idaresi ve hocaları çok kere dine muarız olan, sivil bir ilahiyat fakültesinde okuyup da din adamı olmaz” (Başgil, 2007, 195).

Sonraki dönemlerde resmî din eğitiminin yetersizliğini gören kesimler, Süleyman Efendi’nin baştan itibaren okunmasına büyük ehemmiyet verdiği medrese müfredatında yer alan bazı eserleri okutmak gibi bazı hususi gayretlerle söz konusu yetersizliği telafi etme yoluna gitmişlerdir (Öcal, 1986, 118-9). Ancak devlet okullarındaki din eğitiminin yetersizliği devamlı gündemde kalmış, İlahiyat fakültelerinin “dinî kurumlar mı yoksa laik kurumlar mı” olduğu sorgulanarak problemi çözecek yeterli çalışmanın yapılmadığı ifade edilmiştir (Kara, 2009, 19).

Bu konuda Diyanet ve İmam-Hatip camiasının tepkisinin, devletin kontrolünde olmayan İslâmî faaliyetlere sıcak bakmayan laik çevrelerin tepkisiyle birleşerek Süleyman Efendi ve talebeleri hakkında toplumda menfi bir algı oluşturulduğunun özellikle altını çizmek gerekir. Bazı akademik çalışmalarda bu durumun, Süleyman Efendi’nin mensupları hakkında sağlıklı bir

analiz yapmayı zorlaştırdığına ve bu konuda önemli sorunlara yol açtığına dikkat çekilmiştir (Afacan- Çağlar, 2015, 609).

3. SONUÇ

Fâtih Sultan Mehmed Han tarafından Tuna Hân'ı olarak nasbedilen Seyyid İdris Bey'in neslinden gelen Süleyman Hilmi Tunahan'ın Silistre Satırlı Medresesi'ndeki eğitiminden sonra İstanbul'a gelip Fatih ve Süleymaniye ihtisas medreselerini ve Medresetü'l-Kuzât'ı yüksek derece ile bitirmek suretiyle köklü bir din eğitimi aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Süleyman Efendi'nin talebelik yıllarında Nakşibendiyye şeyhi Selâhaddin b. Mevlânâ Sirâcüddîn vasıtasıyla seyr ü sülûkünü tamamlayarak manevî irşada salahiyet kazanmış olması onun önemli bir vasfıdır. Zira Tunahan'ın talebelerini kısa zamanda yetiştirmekle temayüz etmesinde onun tekke ve medrese eğitimini ıslah edip talim ve irşad faaliyetlerini beraber yapmasının büyük payının olduğu söylenebilir.

1924'ten itibaren farklı mekânlarda ve zor şartlarda tedaris ve irşad faaliyetini sürdüren Süleyman Efendi'nin 1948 senesinde hükümet kararname ile açılmasına izin verilen Kur'ân kurslarında Kur'ân ve dinî bilgileri resmî olarak öğretmeye çalışarak yasal zeminde faaliyet yapma anlayışında olduğunu belirtmek gerekir. 1958 yılında imam-hatip okulları ilk mezunlarını vermiş olsa da sayıları çok az olduğundan, 1965 yılına kadar Diyanet kadrolarının büyük oranda Süleyman Efendi'nin yetiştirdiği talebeler tarafından doldurulması sebebiyle onların önemli bir dinî hizmet ifa ettikleri görülmüştür. Süleyman Efendi'nin Ehl-i Sünnet ve Cemâat mezhebinin esaslarından taviz vermeksizin tedaris faaliyeti yürütmesi ve İslâmî ilimlerin her birine ait genel kabul görüp asırlardır medrese müfredatında yer alan kitapları okutması onun önemli bir özelliği olarak değerlendirilebilir. Ayrıca onun vefatından sora söz konusu usûlünün talebeler tarafından da devam ettirildiğini belirtmek gerekir.

Dinî eğitimin yasak olduğu yaklaşık çeyrek asırlık bir dönemde, Süleyman Efendi'nin tren, çiftlik, göçebe çadırları, mandıra, dağ ve ormanlık alan gibi farklı mekânlarda ders okutması oldukça önemlidir. Süleyman Efendi'nin talebeleri vefatından sonra Süleyman Efendi'nin manevî tasarruf ve irşadının devam ettiğine inanarak onun uyguladığı usûl ve esaslar istikametinde talim ve irşad faaliyetlerini sürdürme noktasında başarılı oldukları söylenebilir. Onlara bazen "Süleymancılık" şeklinde bir isimlendirme yapılmış ise de onların itikatta Mâtürîdî, amelde genel manada Hanefî, tarikatta ise Nakşibendî olmaları ve yeni bir mezhep ve tarikat olmamaları sebebiyle bu isimlendirme yanlış bulunmuştur. Ayrıca Süleyman Efendi'nin onlarca senedir faaliyete devam eden müesseselerine gece gündüz baskınlar yapıp her yerin aranmasına ve müfettişlerin günlerce inceleme yapmasına rağmen onlarda suç teşkil edecek bir unsurun bulunmaması, faaliyetlerinde kanuna muhalif bir durum olmadığını göstermektedir. Bu sebeple Süleyman Hilmi Tunahan'ın başlattığı talim ve irşad faaliyetleri sürdürülürken hareketin başlangıçta çizdiği İslâm'a hizmet hedefinde ilerlediği ve buna uyumlu bir şekilde halk ile başarılı bir ilişki kurduğu görülmüştür.

4.KAYNAKÇA

2000'ne Doğru Dergisi 3-9 Mayıs 1987.

Afacan, Serhan-Çağlar, İsmail. (2015). "Sosyolojik Bir Mesele Olarak Süleymancılık". *Kur'an ve Toplumsal Bütünleşme Sempozyum Bildirileri*. ed. Hayati Hökelekli-Vejdi Bilgin, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, ss. 609-620.

Ak, Ali. (1987). "Süleymancılık" İle Yaftalanan Federasyon ve Dernekler. İstanbul: Kırıl Matbaası.

Akgündüz, Ahmed. (1997). *Arşiv Belgeleri Işığında Silistrelî Süleyman Hilmi Tunahan*, İstanbul: Osav Yayınları.

Albayrak, Sadık. (1980). *Türkiye'de Din Kavgası*, 3. Baskı. İstanbul: Medrese Yayınevi.

- Ali Pajaziti. (2015). New İslamic Trends, Movements and Actors in Albanosphere in the Last 25 Transitional Years: A Sociological Apporach, *Kur'an ve Toplumsal Bütünleşme*, ed. Hayati Hökelekli-Vejdi Bilgin. Bursa Büyükşehir Belediyesi, ss. 425-468.
- Altın, Muhterem. (2019). *Modernleşme Sürecinde Türkiye'de Din ve Siyaset*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Aydın, Mustafa. (2005). "Süleymancılık". *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: İslamcılık*. 2. Baskı İstanbul: İletişim Yayınları.
- Balcıoğlu, Şahab. "Bursa'da Vuku Bulan İrtica Hadisesinin İçyüzü", *Cumhuriyet* 15 Ağustos 1957.
- Başgil, Ali Fuat. (2007). *Din ve Laiklik*. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Çağlar, İsmail. (2016). "Tevarüs Edilmemiş Gelenek: Süleymancılık", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 2/2, ss.1-9.
- Çakmak, Emine Sevde. (2013). *Süleymancılık Cemaatinde Din Eğitimi Metotları*, Marmara Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Çakmak, Emine Sevde. (2018). *Süleyman Hilmi Tunahan'ın Talim ve Terbiye Usulü*, Ankara: Akademisyen Kitapevi.
- Çubak Hacı Calilov: <https://www.youtube.com/watch?v=28hYUQwXyPs>. Erişim: 27 Ağustos 2024.
- Cumhuriyet Gazatesi*, 02 Ekim 1972.
- Cumhuriyet Gazatesi*, 24 Haziran 1972.
- Cumhuriyet Gazatesi*, 15 Ocak 1987.
- Cürçânî, Seyyid Şerif. (1987). *et-Ta'rifât*, "kutb" md. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb.
- Dağılma, İbrahim. (2023). *Süleyman Hilmi Tunahan*, İstanbul: Siyer Yayınları.
- Davudoğlu, Ahmed. "Talebeye Değer", *Ufuk* 20 Eylül 1978.
- Emre, Mehmet. (2016). *Üstazım Süleyman Hilmi Tunahan ve Hatıralarım*. İstanbul: Sağlam Yayınevi.
- Erol, Ali. (2011). *Hatıratım*. İstanbul: Fazilet Neşriyat.
- Ersay, Ziya. "Kur'ân Kursları ve Düzenleniş Amacı", *Cumhuriyet* 24 Şubat 1969.
- Eygi, Mehmet Şevket. "Diyanet'in 1981'deki Gizli Raporu", *Milli Gazete* 26 Ağustos 1998.
- Eygi, Mehmet Şevket. "Kur'an Hizmetkârlığına Düşmanlık Edenlerin Âkıbetleri İyi Olmaz", *Büyük Gazete* 4 Ekim 1978.
- Eygi, Mehmet Şevket. "Silistrelili Süleyman Efendi", *Ufuk* 20 Eylül 1978.
- Eygi, Mehmet Şevket. <https://www.mehmetsevketeygi.org/2019/03/10/diyanetin-1981deki-gizli-raporu/> Erişim: 26 Mart 2023
- Eyüb Kârî. (1937) *Menbau'l-Esrâr*, b.y.
- Genç Akademi Dergisi*. (1995). "Nureddin Nemengânî ile Yapılan Mülâkat", Kasım-Aralık.
- Gümüšoğlu, Hasan. (2024). "İslâmî İlimler Temelinde Süleyman Hilmi Tunahan'ın Tedris ve İrşad Hareketi", *Sosyal Bilimler EKEV AKADEMİ Dergisi* 99, ss. 143-158.
- Güner, Ahmet. (1991). *Tarikatlar Ansiklopedisi*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Günver, Semih. "Gerçeğin Gerçeği", *Milliyet* 21 Mart 1988.
- Heyet. (1992). "Süleyman Hilmi Tunahan". *Evlialar Ansiklopedisi*. İstanbul: İhlas Gazetecilik.
- Hüdâ Derviş. (1998). *el-İslâmiyyûn ve Türkiye el-İlmâniyye, Nemûzecü'l-İmâm Süleyman Hilmi*. Kahire: Dâru'l-Âfâki'l-Arabiyye.
- Hürriyet* 8 Mart 1988.
- İlıcak, Nazlı. "Tercüman, Kemal Kacar'a Sorulamayanları Sordu", *Tercüman* 4-10 Aralık 1989.

- Kaçar, İzzet. (1994). *Türkiye'deki Dini Akımların Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Kara, İsmail. (2008). *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslâm*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kara, İsmail. (2009). "Türkiye'de İlahiyat Fakülteleri Dinî Kurumlar mı, Laik Kurumlar mı?", *Türk Bilimsel Derleme Dergisi* 2/1, ss. 1-19.
- Kirman, M. Ali. (2000). *Türkiye'de Yeni Dinî Bir Cemaat Olarak "Süleymancılık"*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi,
- Kirman, M. Ali. (2006). "Süleymancılık" Ortaya Çıkışı, Gelişim Evreleri ve Günümüzdeki Durumu". *Demokrasi Platformu Dergisi* 2/6, ss.151-153.
- Kısakürek, Necip Fazıl. (1970). *Son Devrin Din Mazlumları*, İstanbul: Toker Yayınları.
- Mardin, Şerif. (1999). *Türkiye'de Siyaset ve Din*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Mektuplar ve Bazı Mesâil-i Mühimme*, y.y. t.y.
Milliyet 6 Aralık 1986.
- Mısıroğlu, Kadir. (2012). *Tarihten Günümüze Tahrif Hareketleri*. İstanbul: Sebil Yayınları.
Nokta Dergisi 3 Mart 1985.
- Öcal, Mustafa. (1986). "İlahiyat Fakültelerinin Tarihçesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1, ss.111-123.
- Öngören, Reşat. (2012). "Tunahan, Süleyman Hilmi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 41/376. İstanbul: TDV Yayınları.
- Risâle-i Kibrî-i Ahmer*. (1330). İstanbul: Şirket-i Mürettibiyye Matbaası.
- Salâhüddîn Sâkıb b. Sirâcüddîn Ūşî, *Mâkûlât-ı Sâkıbî*, Özbekistan Fenler Akademisi Birûnî El Yazmaları Ktp, Nr. 5347.
- Şimşek, Tuba. (2003). *Son Asır İslam Mutasavvıfları*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Solgun, Cafer. (2021). *Tartışılan Kurum Diyanet İşleri Başkanlığı*, İstanbul: Yurttaşlık Derneği Yayınları.
- Subaşı, Necdet. (2015). "Diyanet ve Dinî Gruplar", *Kur'an ve Toplumsal Bütünleşme Sempozyumu*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, ss. 483-490.
- Sunguroğlu, Ödemişli Ziya. (2011). *Notlar*. İstanbul: y.y.
- Taşköprizâde İsmâmeddîn Ahmed Efendi. (1985). *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye*. nşr. Ahmed Suphi Furat. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Tercüman Gazetesi*. "Hapse Götüren Belgeler" 23-25 Mart 1990.
- Tosun, Necdet. (2009). "Orta Asya Evliyasından Salâhaddin Bin Sâkıb Siracüddin", *Yüzakı Dergisi*, 54/56.
- Tosun, Necdet. (2019). "Selâheddin Sâkıb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, EK-2/492. İstanbul: TDV Yayınları.
- Tunahan. <https://tunahan.org/silsile-i-sadat/ebul-faruk-suleyman-hilmi-k-s-silistrevi/>. Erişim: 02 Şubat 2023.
- Turan, Ahmet. (1997). "Süleymancılık". *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ss. 35-39.
- Ūlken, Hilmi Ziya. (1973). "Laiklik", *AÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50. Yıl Özel Sayı, ss. 59-79.